

МІРЖАҚЫП ДУЛАТОВТЫҢ -ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОЛЫ

Куканова Гули Нурғалиевна

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педогогика институты

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 1-курс студенті.

Ғылыми жетекшісі: **Жандос Абдазимович Байзақов**

АННОТАЦИЯ: Қазақтың аса көрнекті ағартушысы, қоғам қайраткері, жалынды ақын, жазушы, көсемсөз шебері, сөзге жүйрік, әрқашан теңсіздік жақтаушысы. Көзі ашық, көкірегі ояу ұлт жанкүйері. Ешкімге ұқсамайтын творчестволар иегері

КІЛТТІ СӨЗДЕР: Мұсылманша хат тану, білімсіздіктен арылу, озық ой иесі, әйел теңсіздігі, білімге құмар, демократиялық партия, абақты ауруханасы.

ANNOTATION: An outstanding Kazakh educator, public figure, an ardent poet, writer, foreword master, quick to speak, always a proponent of inequality. An open-eyed, open-hearted fan of the nation, the owner of unique creations.

KEYWORDS: Muslim letter recognition, get rid of ignorance, advanced thinking, female inequality, passion for knowledge, democratic party, prison hospital.

Көзіңді аш, оян қазақ көтер басты,
Өткізбей қараңғыды бекер жасты.
Жер кетті, дін нашарлап, хал һараб боп,
Қазағым, енді жату жарамас-ты.

Міржақып Дулатов

Міржақып Дулатов 1885 жылы 25 қараша айында Қостанай облысының Жангелді ауданына қарасты Қызбел ауылында өмір сүрген. Әкесі - Дулат ауылында аты шыққын шебер кісі болған ол мәсі, етік тіккен. Анасы - Дәмеш ойын тойдың базары, әнші кісі болған. Міржақып әуелі ауыл мектебінен 2 жыл хат

таниды.1897 жылы Торғай қаласындағы орыс-қазақ мектебіне түсіп, Мұхан мұғалімнен дәріс алады.Ол оқуды 1902 жылы жақсы бағалар мен түгетеді. Міржақып анасынан екі жасында,әкесінен он екі жасында айырылып,ағасы Асқардың қолында тәрбиеленеді.Ағасы оның білімді азамат болып өсүінде,хат танып білім алуына ерекше көңіл аударады. Міржақып 1904 жылы сол кезде оқығандардың бас қосатын орталығы- Омбы қаласына жол жүреді.Ол жерде Ахмет Байтұрсыновпен жүздесіп,оны мен бірге ұстазық жұмыстарын бірге атқарады.1905 жылы Міржақып Ахмет Байтұрсыновпен бірге Қарқаралыдағы саяси-бұқаралық жұмыстарға қатысады.1905 жылы патша өкіметіне қазақ халқының атынан петиция жазушылырдың қатарында болады.Ол көптеген шығармалар,өлең жолдарын өрбітүмен бірқатар роман жазумен да айналысады.ХХғасырдың басында алғаш рет БАХЫТСЫЗ ЖАМАЛІ романын жазады.Роман қазақ әдебиетіндегі тұңғыш жетістік болып есептеледі.Роман көркемдік жағынан ғана емес,тіл,форма жағынан да біраз сара жол болғаны сөзсіз.Роман алғаш жарық көргеннен бастап қазақ әйелдерінің бас бостандығының жаршысына айналды.1910 жылы алғашқы роман басылып шықты.Роман қолма қол болып, оқырмандардың көңілінен шықты.Саумалкөл маңында отырған Сәрсенбай ауылына ұлықтар келіп,ауыл абыр-сабыр күйге түседі.Осы бір кезде байдың шаңырағында шыр етіп сәби дүниеге келіп,Сәрсенбай қызды болады.Оның есімін Жамал қояды.Осы сәттен бастап Роман сюжеттері осылайша өрби бастайды.Романда әйел теңсіздігі сөз болады. Яғни Ғали мен Жамалдың арасындағы махаббат мәселесі арқылы,айел теңсіздігі сөз болады.Бұл шығарманы көркемдік жағынан алсақ,өз әлеуметтік ортасында өте құнды.Алайда біз Бхытсыз Жамал романын қазіргі заман талабымен,талғамымен көрсете алмасымыз сөзсіз.Ол заман енді келмеске кеткен.Роман формасы өлеңмен басталып,қара сөзбен өріледі.Ромаун әр тұсында жаңа бір белес,жаңа сюжет желісіне өлең арқылы ауысып отырады.Ғалидің да Жамалдың да ішкі толғанысын автор өлең жолдарымен жазып отырған. Мысалы Жұманға атастырып, малға сатып жіберген ата-атаныса ренжіп былай дегені бар,

Мен қайран ата-ананың сатқанына,

Бір тазды жалпақ елден тапқанына.

Атама мен не жазып ем қор қылғандай,

Болмаса бір мінезім жақпадыма – деген бір ауыз өлеңі күллі қазақ қыздарының үндеуі десек жаңылыспаймыз. Сол заманда шал болсада ,мал беріп жас қыздарды сатып алуы қазақ қыздарының теңсіздігі болмаған кесірінен. Сол кездегі әйел теңсіздігін жақтап, оны роман көлеміне шығарған Міржақып Дулатов.

Былай алып қарайтын болсақ ,адамдардың сауатсыз болғаны,не деседі көніп кете бергені Міржақып Дулатовтың көңіліне ауыр батқан. XX ғасырдың басында бойкүйездік басқан, ұйықтап жатқан халқын өнер -білімге ,еркіндікке үндеп «ОЯН ҚАЗАҚ» атты шығармасын жазады. ОЛ шығарма 1909 жылы «Шарқ» баспасында жарық көреді. Тарихшы ғалым Мәмбет Қойгелдиевтің айтуынша «Оян, қазақ» кітабы XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы түрлі топтардың бәрінің көңілінен шыққан. Қазақ халқы да, зиялылар да ,тіпті дін мұсылмандары да сүйсіне оқыған. Оян қазақ кітабы Ресей патшалық өкіметінің көкейіне тиген. Сосын автордың ізіне түсіп, бұл кітапты оқуға тыйым салды.

Міржақып Дулатов өткір және де өте жылдам жазылған бұл екі шығарма яғни «Бахытсыз Жамал» мен «Оян қазақ» шығармалары қазақтың жүрегіне жол тапқан алғашқы шығармалар болып табылады. Осы кітаптар арқылы қазақтың ішінде ояну, гүлдену, өркениетке ұмтылу деген аңсар пайда болды.

Қорыта айтқанда Ел қамын ойлап, әрқашан теңсіздікті жақтаушы Міржақып Дулатов 1928-жылы желтоқсан айында қамауға алынып, екі жылдан кейін ату жазасына кесілді. Кейін сот өкіметі он жыл абақты жазасымен ауыстырылады. Беломер-Балтық арнасының жағалауындағы, Сосновск станциясындағы жазалау лагерінде жазасын өтеген ақынымыз 1935 жылы осы лагерде ауыр науқастан көз жумады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ (REFERENCES)

1. Міржақып Дулатов «Бақытсыз Жамал»
2. Абай Энциклопедиясы. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» - Бас редокциясы, «Атамұра» баспасы.
3. Қазақ әдебиеті.Энциклопедиялық анықтамалық, - Алматы: «Аруна Ltd» ЖШС, 2010 жыл.